

Hverken skyldig eller frikjent

Av Chr. Christensen

Aftenposten

Fredag 15. september 1989

Nils Johan Ringdals bok om Sverre Riisnæs, «Gal mann til rett tid», reiser et vell av spørsmål, skriver major, forfatter og tidligere Morgenblad-redaktør Chr. Christensen. I dagens kronikk vurderer han Ringdals «psykograf». CC har i en rekke bøker befattet seg med etterretningstjenesten og okkupasjonshistorien.

Den 30. april 1975 ble nordmannen Sverre Riisnæs utnevnt til æresborger av byen Vizzini på Sicilia. Han var da 78 år gammel. Den hedrede hadde vært justisminister i Norge under okkupasjonen 1940—1945.

Historikeren Nils Johan Ringdals bok «Gal mann til rett tid» er i sin helhet viet mennesket Sverre Parelius Riisnæs. Forlaget kaller den en psykobiografi. Etter min oppfatning har forfatteren lyktes. Boken er uhyre interessant, spekket med opplysninger som hittil er ukjente for den interesserte opinion, og opplysningene er grundig dokumentert. Samtidig vil man under lesning av boken stadig måtte stille spørsmål. Noe som sterkt indikerer at vi fortsatt vil få adskillig okkupasjonslitteratur i årene som kommer.

Efterkrigsoppgjøret var hårdt i vårt land. Mange som selv var aktive i anklageposisjon den gang, hevder idag at vi gikk for brutalt og summarisk frem. En kirke- og undervisningsminister ble skutt i sitt 56. år, menig medlemskap i NS var straffegrunnlag. Krigsårenes justisminister unngikk ikke bare dødsstraff, men slapp å bli dømt. Han ble hverken kjent skyldig eller frikjent. I stedet ble han overlatt til psykiatrien. Et kvart århundre derefter fikk han tilbake sine borgerlige rettigheter, og kunne nyde en faktisk spennende alderdom i Wien samt dels på Sicilia.

Dette opptar Nils Johan Ringdal, og det vil engasjere hans lesere. Var Riisnæs sinnssyk, var han gal — eller unngikk han

dom og straff fordi han kjente alle systemets irrganger? Var han virkelig syk eller bare en naturbegavelse av en skuespiller? Ringdal skriver:

«Om man sammenligner resultatene fra de to mest celebre rettspsykiatriske observasjonene etter krigen — Knut Hamsun og Sverre Riisnæs — er nyanesene hårfine. Likevel hadde Hamsun havnet på den syke siden av streken, og Riisnæs nesten på den friske. Det er fristende å spørre om det hadde med psykiatri eller politikk å gjøre.

Knut Hamsun hadde jo slett ikke villet erklæres syk — av hensyn til sitt eftermæle. Sverre Riisnæs ønsket det motsatte: å bli erklært for utilregnelig. Grunnen var nok at han kjente rettsapparats spilleregler, og visste at en slik diagnose kunne redde ham. Å få leve videre sto åpenbart mer sentralt enn verdier som ære eller rykte, livet var viktigere for ham enn spørsmål om skyld og soning.»

Når forfatteren fremlegger opplysninger om justisministerens mentale habitus på grunnlag av foretatte observasjoner, må den enkle konklusjon være at mannen må ha vært sprøyte gal, for å uttrykke det folkelig. Ringdal tar imidlertid forbehold:

«Det var unektelig litt av en særbehandling han fikk. Ingen hadde hatt tid til like inngående studier av fysisk og sjelelig liv hos de mange unge menn som ble dømt til døden de første to etterkrigsårene. Og heller ikke Knut Hamsun eller Vidkun Quisling var blitt tilnærmedesvis så grundig observert og mentalt dissekert som Sverre Riisnæs ble.»

Det er nærliggende å spør-

Var Riisnæs (bildet) gal — eller unngikk han dom og straff fordi han kjente alle systemets irrganger?

re om hvilket menneske som vil kunne komme glansfylt ut av en tilsvarende saumfaring.

Jeg føler meg ikke kompetent til å gå dypere inn i materien. Mitt håp er — og det er en utfordring — at paret dr. Inger Thon og Alf Nordhus vil ta Ringdals bok for seg og vurdere den ut fra en annen synsvinkel enn min.

Hvorfor ble Sverre Riisnæs oppnevnt som sjef for Justisdepartementet i den regjering, uten regjeringsjef, som rikskommissær Josef Terboven innsatte i september 1940? Mannen tilhørte så langt fra NS' kjernegruppe.

La oss se bort fra all krigstidspropaganda. Statsadvokat Sverre Parelius Riisnæs var uomtvistelig en fremragende jurist, en anerkjent embedsmann og en mann med et dypt samfunnsengasjement. Han kom fra et Venstre-miljø i Søgne, men sto selv til venstre for Venstre. Faktisk hadde han vært arbeiderpartimann og endog

fylkessekretær i Martin Tranmæls parti.

Riisnæs var som sin far sterkt tyskorientert og oppvokst av germanske stammefrender. Han hadde en nær slektning som hadde vært lege i den østerrikske hær, og selv ønsket han å melde seg som frivillig på tysk side under det europeiske stormaktsoppgjør 1914-1918.

Denne holdning var ikke eksepsjonell, men skjøvet til side i norsk kollektiv hukommelse. Aftenpostens medarbeider Ulf Andenæs har i en hovedoppgave ved sin universitetseksamen påvist i hvor stor grad det intellektuelle Norge var tyskvennlige under første verdenskrig, mens man i skipsfarten og tildels i industrien var proengelske.

Sverre Riisnæs så med sympati på den fremvoksende tyske nasjon i 1930-årene. Det nasjonalistiske NS hadde han derimot ingen sympati for. Tvertimot tok han sterk avstand fra Nasjonal Samling, som han mente representerte en mentalitet man aldri tidligere hadde opplevd i vårt land. Han sammenlignet NS-medlemmer med mormoner, bigamister og anarkister.

Statsadvokat Riisnæs var aktor i den såkalte Trotskij-sak (1936/1937), efterat unge NS-gutter hadde brutt seg inn i Leo Trotskij's midlertidige bosted på Hønefoss, samt engasjert i Menstadkonflikten. Av denne grunn var han direkte hatet i hird- og NS-kretser. Dette er glimrende beskrevet i Ringdals bok.

10. april 1940 fryktet Sverre Riisnæs tyske represaller, til tross for at han hadde gode tyske forbindelser. Sommeren 1940 meldte han seg inn i

NS, og i september ba Vidkun Quisling ham om å forestå ledelsen av Justisdepartementet. Ringdal går ikke inn på hvorvidt Riisnæs hadde vært Quislings eller tyskerens kandidat. Fra andre kilder vet vi at NS-føreren anså Riisnæs som en betydelig juridisk embedsmann, men kjernegruppen i NS var ytterst skeptisk og beholdt så langt vi har forstått, mistroen gjennom alle år — på samme måte som overfor Viljam Hagelin og Jonas Lie.

Forfatterens beskrivelse av statsråden i okkupasjonsårenes justisdepartement er direkte fengslende. Riisnæs' dyktighet illustreres, hans groteske eksesser kommer klart frem. Det kanskje mest interessante er beskrivelsen av hvordan justisministeren i villighet til å etterkomme Terbovens og andre tyskeres krav møtte motstand hos dommere og andre embedsmenn han selv hadde oppnevnt. På en diskret måte får Ringdal frem at langt fra alle av krigstidens «andre side» var okkupantens lakeliker.

Boken «Gal mann til rett tid» reiser et vell av spørsmål. Dette skyldes ikke forfatterens uformuenhet, men tvert om hans evne til å engasjere. Helt vesentlig er det nok ikke, men hvorfor ble justisministeren boende i sin relativt beskjedne tomannsbolig på Ullern og strevet med dårlig økonomi, mens for eksempel Viljam Hagelin flyttet inn i Sam Eydes luksussvilla på Bygdøy ved siden av normanniske Gimle?

Efter å ha lest Ringdals bok sitter man igjen med spørsmålet: — Var Riisnæs tyskernes mann, eller ...?

Det kan virke som om han, inntil Quisling ble formell regjeringsjef i februar 1942, gjennomførte en rekke tiltak på egen hånd, bare etter samtale med Jonas Lie og med Terbovens velsignelse. Dette får vi muligens nærmere rede på når det om relativt kort tid kommer en bok om Jonas Lie.

Det forbauser meg litt at Nils Johan Ringdal i sin bok ikke har gått inn på Sverre Riisnæs' befattning med statsakten på Akerhus 1. april 1942, da Vidkun Quisling ble innsatt som regjeringsjef med tittelen ministerpresident. Den såkalte statsakt var et forsøk fra NS' side på å utmanøvrere rikskommissæren og hans store stab. Det finurlige juridiske grunnlag for «akten» var Riisnæs' verk. Da virket han utvilsomt mer som Quislings enn som Terbovens mann.

Nils Johan Ringdal har ut fra personvernensyn ikke navngitt et antall mennesker som opptrer i boken. Vi finner imidlertid flere av navnene under «henvisninger» bakerst i boken.

107622